Nr 36.

Ankom till Riksdagens kansli den 18 maj kl. 1 e. m.

Konstitutionsutskottets memorial, angående fullbordad granskning af de i statsrådet förda protokoll.

Till konstitutionsutskottet hafva, på därom hos vederbörande gjord framställning, blifvit öfverlämnade de under tiden från och med den 16 januari 1911 till och med den 14 januari 1912 i statsrådet förda protokoll, nämligen öfver:

justitiedepartementsärenden från och med den 20 januari 1911 till och med den 13 januari 1912;

justitieärenden från och med den 20 januari 1911 till och med den 13 januari 1912;

utrikesdepartementsärenden från och med den 27 januari 1911 till och med den 13 januari 1912;

landtförsvarsärenden från och med den 20 januari 1911 till och med den 13 januari 1912;

sjöförsvarsärenden från och med den 20 januari 1911 till och med den 13 januari 1912;

civilärenden från och med den 18 januari 1911 till och med den 13 januari 1912;

finansärenden från och med den 20 januari 1911 till och med den 13 januari 1912;

ecklesiastikärenden från och med den 20 januari 1911 till och med den 13 januari 1912; samt

jordbruksärenden från och med den 20 januari 1911 till och med den 13 januari 1912.

Sedan därefter begäran framställts, att till utskottet måtte öfverlämnas de i statsrådet efter den 13 januari 1912 förda protokoll öfver sjöförsvars-

ärenden, som anginge fortsatta förhandlingar med Aktiebolaget Bofors-Gullspång angående tillverkningen af en 28 centimeters profkanon, har till utskottet öfverlämnats protokollen öfver sjöförsvarsärenden för den 19 januari 1912, den 16 februari 1912 och den 23 februari 1912.

Vid den granskning af ofvan omförmälda protokoll för tiden från och med den 16 januari 1911 till och med den 14 januari 1912 samt af berörda protokoll öfver sjöförsvarsärenden för den 19 januari samt den 16 och 23 februari 1912, i hvad de afse ofvan angifna ärende, som i öfverensstämmelse med grundlagens föreskrift blifvit företagen och nu fullbordad, har utskottet hvarken funnit skäl att emot någon statsrådets ledamot tillämpa § 106 regeringsformen eller ansett anledning förekomma att framställa någon anmärkning på grund af § 107 af samma grundlag;

hvilket utskottet får för Riksdagen tillkännagifva.

Stockholm den 17 maj 1912.

På utskottets vägnar:

CARL CARLSON BONDE.

Reservationer:

af hrr *Trygger*, *Clason*, *Bellinder*, *K. J. Ekman*, *von Geijer*, *Kjellén*, *Jansson* i Djursätra, *Nyström* och *Magnusson*, som anfört:

(Protokoll i sjöförsvarsärenden den 15 december 1911 och 13 januari 1912).

Propositionen om F-båten 1911.

»I det statsrådsprotokoll öfver sjöförsvarsärenden den 13 januari 1911, som åtföljde statsverkspropositionen vid 1911 års riksdag, yttrade chefen för sjöförsvarsdepartementet, efter en ingående utredning beträffande behofvet för vårt land af sjögående pansarbåtar, den för oss lämpligaste typen och behofvet af snar anskaffning af sådana båtar, följande:

»Då af samtliga nu nämnda uttalanden framgår, att det är en angelägenhet af största vikt för vårt sjöförsvar, att kustflottans stridsvärde vidmakthålles genom nybyggnad af sjögående pansarbåtar,

då den s. k. F-typen enligt min mening, och såsom 1909 års typsakkunniga äfvensom 1907 års försvarskommitté framhållit, kan anses tillfredsställande uppfylla de viktigaste af de fordringar, hvilka böra ställas på en sjögående pansarbåt för svenska flottan,

då chefen för marinstaben och inspektören af flottans öfningar till sjöss den 20 december 1910 uti infordradt yttrande förklarat sig ur militär synpunkt icke hafva anledning att ifrågasätta någon ändring af den för vår flotta afsedda F-typen, och

då slutligen anskaffandet af fartyg af denna typ torde tillföra flottans viktigaste vapen, artilleriet, ett större, efter våra ekonomiska och geografiska förhållanden afpassadt krafttillskott än som för motsvarande kostnad kan på annat sätt erhållas,

tvekar jag ej att uttala den bestämda öfvertygelsen, att den nyanskaffning af pansarbåtar, som icke lärer utan åsidosättande af vårt försvar längre kunna uppskjutas, bör ske i hufvudsaklig öfverensstämmelse med F-typen *och snarast möjligt påbörjas.*

Jag tillstyrker för den skull bifall till den af marinförvaltningen i skrifvelsen den 27 september 1910 gjorda hemställan i fråga om äskande af medel till en 1:a kl. pansarbåt. Anskaffningskostnaden för en dylik pansarbåt af F-typen utgör enligt marinförvaltningens beräkningar

12,000,000 kronor. Af detta belopp anser jag, att tredjedelen, eller 4,000,000 kronor, bör äskas på extra stat för år 1912.»

Sedan därefter för fortsättning af förut påbörjad nybyggnad af annat fartygsmateriel begärts ytterligare ett belopp af 750,000 kronor, fortsatte departementschefen:

»Under titeln nyanskaffning af krigsfartygsmateriel bör sålunda enligt min åsikt på extra stat för år 1912 äskas

för påbörjandet af en 1:a klass pansarbåt	kronor	4,000,000: —
» fullbordande af fartygsmateriel i öfrigt	»	750,000: —
	eller tillhopa kronor	4,750,000: —

Följaktigen hemställer jag i underdånighet, det täcktes Eders Kungl. Maj:t föreslå Riksdagen

att till nyanskaffning af krigsfartygsmateriel bevilja på extra stat för år 1912 ett anslag af 4,750,000 kronor.»

I enlighet härmed begärdes i statsverkspropositionen, under åberopande af hvad statsrådsprotokollet innehöll, till nyanskaffning af krigsfartygsmateriel på extra stat för år 1912 ett anslag af 4,750,000 kronor.

Statsutskottet om F-båten.

I sitt utlåtande öfver detta äskande fann statsutskottet det vara tydligen ådagalagdt, att vår flotta är i behof af sjödugliga pansarbåtar. Efter en erinran, att för vår nuvarande sjögående pansarflotta icke några nybyggnadsanslag beviljats sedan år 1905, och att våra 1:a kl. pansarbåtars stridsduglighet i 1:a stridslinien beräknades till 20 år och därefter i 2:a stridslinien i 10 år, yttrade statsutskottet vidare:

»Byggnadstiden för en 1:a kl. pansarbåt torde icke kunna sättas lägre än 3—4 år. Om sålunda Riksdagen nu beviljar medel till nybyggnad af en pansarbåt, torde detta fartyg icke kunna beräknas färdigt förrän år 1915. Våra tre äldsta pansarbåtar uppnå då en ålder af resp. 29, 24 och 22 år. Åren 1917 och 1919 blifva de därpå följande 3 pansarbåtarna 20 år gamla. Det är då tydligt, att åtgärder *snarast möjligt* måste vidtagas för att återupptaga byggandet af 1:a kl. pansarbåtar, på det att dessa 6 fartyg, hvilka före år 1920 böra en efter annan utgå ur kustflottan, må blifva i tid ersatta; *och det skulle enligt utskottets mening innebära ett uppenbart åsidosättande af vårt sjöförsvar, om den viktiga frågan om pansarbåtsmaterielens förnyande nu undanskötes.*»

Sedan statsutskottet därefter uttalat sin anslutning till F-typens införande i vår flotta, fortsatte utskottet:

»Af hvad utskottet nu uttalat följer, att utskottet icke kan biträda någon af ofvanstående motioner, hvilka alla, äfven herr Wijks motion, gå ut på ett undanskjutande af föreliggande fråga.

Utskottet anser sig sålunda böra tillstyrka Riksdagen att nu bevilja medel till påbörjande af en pansarbåt i hufvudsaklig öfverensstämmlse med F-typen, och vill utskottet framhålla, att vid utarbetande af ritningar till densamma all möjlig hänsyn måste tagas till de nyaste uppfinningarna på det maskintekniska området. I den af Kungl. Maj:t beräknade anskaffningskostnaden, 12,000,000 kronor, hvaraf en tredjedel äskats på extra stat för år 1912, ingår kostnad för två ammunitionsutredningar, hvilken enligt i försvarskommitténs utlåtande intagna beräkningar uppgår till 1,456,000 kronor. Enligt utskottets uppfattning torde det vara tillräckligt att för nämnda fartyg beräkna en och en half ammunitionsutredning; och skulle härigenom vinnas en besparing om 364,000 kronor å hela kostnadssumman, hviken, fördelad på tre år, utgör omkring 120,000 kronor om året. Det för nästkommande år beräknade beloppet af 4,000,000 kronor torde därför böra nedsättas med 120,000 kronor till 3,880,000 kronor.

Då utskottet icke har något att erinra emot det för fullbordande af fartygsmateriel i öfrigt beräknade beloppet om 750,000 kronor, bör sålunda enligt utskottets mening det till nyanskaffning af fartygsmateriel afsedda anslaget bestämmas till 4,630,000 kronor. På grund af hvad sålunda anförts hemställer utskottet, att Riksdagen, med afslag å herr E. Beckmans m. fl. motion nr 62, herr K. Staaffs m. fl. motion nr 222, herr H. Wijks motion nr 261 och herr A. J. Christiernsons motion nr 144, må till nyanskaffning af krigsfartygsmateriel bevilja på extra stat för år 1912 ett ett anslag af 4,630,000 kronor.»

Riksdagens beslut om om F-båten.

Hvad utskottet sålunda hemställt blef ock Riksdagens beslut. Detta beslut framgick ur en gemensam votering, hvarvid Andra kammarens af Riksdagen förkastade mening innebar »afslag å Kungl. Maj:ts ifrågavarande framställning, i hvad den afser ett anslag af 4,000,000 kronor för påbörjandet af en 1 kl. pansarbåt». I öfverensstämmelse med det fattade beslutet affattades Riksdagens skrifvelse till Kungl. Maj:t.

Proposition om profkanonen.

I en senare punkt af statsverkspropositionen begärdes jämväl ett anslag af 300,000 kronor för anskaffning af och anställande af försök med en 28 cm. kanon med lavettage, däraf på extra stat för år 1912 100,000 kr. Uti statsrådsprotokollet angående detta ärende hänvisades till ett utlåtande från marinförvaltningen d. 27 september 1910, i hvilket marinförvaltningen betonat, att »det *vore af utomordentligt stor vikt*, att en profkanon af den ifrågavarande kalibern blefve, *så snart ske kunde*, framställd, och att försök med densamma komme till utförande för att bereda

marinens artilleritekniska myndighet äfvensom det kanonbruk inom landet, där kanoner af nämndt slag kunde komma att utföras, möjlighet att vinna erforderlig erfarenhet icke blott beträffande vapnets konstruktion, utan äfven i fråga om den sammansättning, som borde gifvas ammunitionen». Äfven ytterligare vägande skäl för »*anskaffning snarast möjligt af en kanon af ifrågavarande slag*» anfördes. Marinförvaltningens förslag afsåg, att af de begärda 300,000 kr. en tredjedel skulle utgå årligen under de tre åren 1912, 1913 och 1914. Departementschefen betonade likaledes den »*synnerliga vikten*» af kanonens anskaffning, men fann med hänsyn till önskvärdheten att försöken med densamma »*så snart som möjligt*» komme till utförande, starka skäl föreligga, att det behöfliga anslaget fördelades »på allenast två år», hvarvid dock för 1912 erfordrades endast 100,000 kr.

Riksdagens beslut om profkanonen.

Äfven i denna punkt tillstyrkte statsutskottet Kungl. Majt:s förslag, och i enlighet härmed beviljade Riksdagen för ändamålet 300,000 kronor, med anvisande däraf på extra stat för år 1912 af 100,000 kr.

Kungl. Maj:ts verkställighetsbeslut d. 16 juni.

Riksdagens skrifvelse i ärendet (nr 5) var daterad den 31 maj 1911. Vid dess föredragning den 16 juni s. å. beslöt Kungl. Maj:t bland annat att *dels* anbefalla marinförvaltningen, att »*så snart ske kunde*», till Kungl. Maj:t inkomma med förslagsritningar till en i hufvudsaklig öfverensstämmelse med F-typen konstruerad 1:a klass pansarbåt, *dels* ställa till marinförvaltningens förfogande att för de afsedda ändamålen användas de extra anslag, som af Riksdagen, jämlikt dess skrifvelse den 31 maj, anvisats för, bland annat, nyanskaffning af krigsfartygsmateriel och för anskaffning ar och anställande af försök med en 28 cm. kanon, *dels* medgifva att för vidtagande, *så snart lämpligen kunde ske*, af förberedande åtgärder för anskaffning af den 1:a klass pansarbåt, hvartill Riksdagen anvisat medel, äfvensom för anskaffning af och anställande af försök med en 28 cm. kanon med lavettage samt ammunition och för anskaffning af gnistsignalmateriel, hvartill jämväl Riksdagen beviljat medel, marinförvaltningen skulle äga att af omhänderhafvande medel intill ett sammanlagdt belopp af högst 500,000 kronor bestrida de häraf under år 1911 föranledda kostnader att efter ingången af år 1912 ersättas af de för de särskilda ändamålen beviljade extra anslagen.

Den under frågans tidigare skeden allestädes framträdande enigheten om, att såväl båten som profkanonen snarast möjligt måste anskaffas, hade således vunnit uttryck äfven i dessa skrifvelser.

Marinförvaltningen om kanonen d. 19 sept.

I fråga om profkanonen inkom marinförvaltningen den 19 september med skrifvelse till Konungen. Den redogjorde däri för huru den redan den 22 juni infordrat förslag och kostnadsuppgifter å profkanonen samt

sedermera mottagit förslag, huru »icke något af de utländska förslagen vare sig i tekniskt hänseende eller ur kostnadssynpunkt innebär sådana fördelar framför Bofors-Gullspångs förslag, att anledning förefinnes att med förbigående af den inhemska firman beställa profkanonen utomlands. Emellertid har aktiebolaget Bofors-Gullspång», fortsättes det, »med anledning af de mycket dyrbara anordningar, som måste vidtagas i bolagets verkstäder för att kunna tillverka artilleripjeser af profkanonens storlek samt med hänsyn till att bolaget ej ser sig i stånd att inom skälig tid utföra de fyra 28 cm. kanoner, som äro afsedda för den pansarbåt, till hvars påbörjande innevarande års Riksdag anvisat medel, om de icke få sättas i arbete samtidigt med att profkanonen tillverkas, vid anbudet å profkanonen fästat det villkoret, att den eventuella beställningen komme att omfatta ej blott profkanonen utan äfven de för nyssnämnda pansarbåt afsedda fyra kanonerna.» Marinförvaltningen hemställde på grund häraf om bemyndigande att vid uppgörande af kontrakt i frågan få låta nämnda villkor inflyta. Kontraktet skulle sålunda omfatta dels profkanonen med lavettage, hvilken bolaget åtoge sig att leverera inom 22 månader, sedan kontraktet blifvit undertecknadt, dels ytterligare fyra 28 cm. kanoner att levereras inom 12 månader, sedan profkanonen blifvit godkänd, till ett pris af 215,000 kr. pr kanon med lavettage, »till hvilken senare anskaffning de af Riksdagen enligt dess skrifvelse den 31 maj angående reglering af utgifterna under riksstatens femte hufvudtitel beviljade medlen lämna tillgång». Marinförvaltningen framhöll vidare, att den icke ansåg nyssnämnda leveranstider kunna förkortas, och att den, enär alltså den nya pansarbåtens hufvudbestyckning ej kunde blifva tillgänglig förrän tidigast 34 månader efter kontraktets undertecknande, ansett sig ofördröjligen böra underställa frågan Kungl. Maj:ts afgörande.

Kanon-kontraktet.

Den 29 september 1911 gaf Kungl. Maj:t marinförvaltningen det begärda bemyndigandet att vid afslutande med aktiebolaget Bofors-Gullspång af kontrakt angående leverans af profkanonen inom 22 månader efter kontraktets undertecknande, jämväl träffa aftal med bolaget om utförande af de 4 öfriga kanonerna »att levereras inom 12 månader, sedan förenämnda profkanon blifvit efter utförda prof godkänd». Kontraktet upprättades på dessa villkor därför den 3 oktober 1911.

P. M. ang. kanonerna.

Bland handlingarna till kontraktsfrågans afgörande föreligger äfven en promemoria, afgifven d. 28 sept. 1911 af chefen för marinförvaltningens artilleriafdelning kommendören A. B. Juel. Af densamma framgår, att blott i vissa hänseenden man för de fyra kanonernas fullbordande måste afvakta, att profkanonen förut blifvit godkänd, att emellertid till de för själfva förfärdigandet erforderliga 34 månaderna äfven måste läggas den

tid, som kräfdes för skjutförsök med profkanonen och för sådana ändringar å densamma, som kanske visade sig erforderliga före dess godkännande, att dylika försök och ändringar kunde draga flera månader och äfven under gynnsamma förhållanden ej mindre tid än två månader, att F-båtens kanoner därför ej kunde väntas färdiga förrän »*tidigast 3 år*» efter dagen för kontraktets undertecknande, samt att därefter »för inskjutning, transport och uppställning ombord måste ytterligare beräknas några månader», hvilken tid dock i händelse af brådska kunde förkortas.

Af allt förestående framgår otvetydigt, att det skyndsamma påbörjandet af såväl profkanonen som de öfriga kanonerna var en oeftergiflig förutsättning, för att F-båtens fullbordande ej skulle fördröjas allt för mycket öfver 3 år. Det framgår likaledes, att den öfvertygelse om nödvändigheten af denna båts snara påbörjande, som dittills allestädes framträdt hos sakkunniga myndigheter, i regeringspropositionen och under riksdagsförhandlingarna, äfven intill okt. 1911 i full öfverensstämmelse med Riksdagens ståndpunkt präglade alla följande åtgärder för att bringa beslutet till verkställighet.

Sjöministerns uppskofsåtgärder.

Efter ministerskiftet den 7 oktober 1911 häjdades däremot oväntadt dessa åtgärder. Af aktiebolaget Bofors-Gullspångs skrifvelse till marinförvaltningen d. 3 jan. 1912 framgår nämligen, att redan d. 14 okt. 1911 underhandlingar inledts af den nye chefen för sjöförsvarsdepartementet statsrådet Jacob Larsson med bolaget, åsyftande ett uppskjutande af den kontraktsenligt stipulerade tillverkningen af kanonerna, och att dessa underhandlingar af departementschefen drifvits på sådant sätt, att »vi (bolaget) ansågo oss icke kunna motsätta oss det ifrågasatta uppskofvet med arbetets igångsättande under den tid underhandlingarne pågå.» Departementschefen har sålunda tydligen sökt utöfva en viss pression på bolaget för att genomdrifva uppskofvet.

Om dessa hans åtgärder synes emellertid det ämbetsverk, marinförvaltningen, som enligt såväl sin instruktion som Kungl. Maj:ts beslut den 16 juni och 29 september hade att främja ärendets skyndsamma behandling, länge hållits i okunnighet, i det att marinförvaltningen därom först erhöll kännedom genom kontrollofficerens vid Bofors anmälan i början af december månad, att under november några arbeten på eller för kanonerna ej ännu voro igångsatta. Enligt § 47 regeringsformen äro samtliga ämbetsverk och ämbetsmän i riket ålagda att »lyda Konungens bud och befallningar och räcka hvarandra handen till fullgörande däraf och af allt hvad rikets tjänst utaf dem fordrar, blifvande de Konungen i laga ordning ansvariga, om något utaf dem underlåtes och försummas eller olagligen behandlas». Marinförvaltningen anmodade också omedelbart genom skrif-

velse den 5 dec. Bofors att ofördröjligen igångsätta erforderliga arbeten för tillverkning af de kontrakterade kanonerna. Genom det egendomliga förfaringssätt, som blifvit en följd af departementschefens åtgöranden, hade sålunda statens medkontrahent, bolaget, från Kungl. Maj:t fått mottaga två alldeles motsatta direktiv i en och samma fråga, det ena, marinförvaltningens, i öfverensstämmelse med Kungl. Maj:ts verkliga beslut i frågan, det andra, departementschefens, i rak strid däremot.

En departementschefs befogenhet i fråga om regeringsbeslut.

Den befogenhet, som tillkommer en departementschef i fråga om regeringsbeslut, är enligt § 38 RF att omedelbarligen kunna till vederbörande expediera »föreskrifter och erinringar om verkställighet af utfärdade beslut». I förevarande fall har departementschefen i stället motarbetat beslutets verkställighet, och har gjort det på eget bevåg. Vårt statsskick känner emellertid icke regerande ministrar, och ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter inskärper uttryckligen statsrådens skyldighet »att endast konungen råd gifva, men ej jämte honom regera». Det använda förfaringssättet täckes naturligtvis icke heller genom bestämmelsen i § 10 RF att »innan ärendena hos Konungen i statsrådet föredragas, skola de, genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk, af den föredragande beredas». Denna bestämmelse gäller endast ärenden, som icke äro afgjorda; sedan de väl afgjorts, tillhör det föredragandens ämbetsplikt att söka snabbast möjligt befordra dem till verkställighet. Äfven om en föredragande därvid skulle anse ärendets fullföljande olämpligt, äger han tydligen icke att *på eget bevåg* söka hejda dess utförande. Den enda utväg, som i sådant fall konstitutionellt står honom öppen, är att ånyo ofördröjligen föredraga saken för Kungl. Maj:t och begära Kungl. Maj:ts bemyndigande att vidtaga uppskofsåtgärder. I förevarande fall har departementschefen redan den 14 oktober börjat hejda den kontrakterade kanontillverkningens utförande, men först två månader senare, den 15 december föredragit saken i statsrådet. I sak bär sålunda detta hans inkonstitutionella, förfaringssätt skulden för att den betydelsefulla kanontillverkningen undanskjutits mer än två månader.

Uppskofsfrågan i statsrådet d. 15 dec.

Omsider föredrogs som bekant uppskofsfrågan i statsrådet den 15 december 1911. På förfrågan från utskottet har emellertid meddelats, att inga handlingar finnas till det därvid förda protokollet. Det behandlade ärendet — frågan om uppskof med åtgärder, som genom Konungs och Riksdags samstämmiga beslut ansetts oundgängligen nödvändiga för uppehållande af rikets försvarskraft — var genom sin natur af den yttersta vikt. Icke dess mindre har föredraganden alltså uraktlåtit att »genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk» bereda detsamma.

Men äfven därutöfver företer protokollet flere anmärkningsvärda punkter.

Uppskofsförslaget och försvarsberedningarna.

Såsom första skäl för uppskofsförslaget framhöll departementschefen att, *sedan* Kungl. Maj:t den 1 december bemyndigat tillkallandet af försvarsberedningarna, »torde frågan om den för våra förhållanden lämpligaste sammansättningen af flottans fartygsmateriel . . . . . hafva kommit i ett nytt läge». Uppskofsförslaget framställdes sålunda såsom framkalladt af försvarsberedningarnas tillsättande den 1 december. Då det emellertid numera är kändt, att uppskofsåtgärderna togo sin början redan den 14 oktober, är tydligen denna framställning af orsak och verkan missvisande; uppskofsförslaget har ögonskenligen planlagts minst lika tidigt som försvarsberedningarna och kunde ur denna synpunkt hafva föredragits tidigare eller samtidigt med de sistnämndas tillsättande. Men fästes då vederbörlig hänsyn till det faktum, att med anledning af uppskofsförslaget Hans Maj:t Konungen den 15 december fann sig föranlåten att till protokollet uttala sina allvarliga betänkligheter med afseende på detsammas räckvidd ur olika synpunkter, så synes den slutsats ofrånkomlig, att Hans Majestät Konungen den 1 december, då förslaget om försvarsberedningarnas tillsättande föredrogs, af sina rådgifvare icke blifvit underrättad om de konsekvenser häraf, som med afseende på pansarbåtsbyggandet åtminstone af chefen för sjöförsvarsdepartementet redan då hade planlagts.

Uppskofsförslaget och F-båtens betydelse för försvaret.

I fortsättningen af departementschefens anförande till protokollet den 15 december motiverades närmare uppskofsförslaget med angelägenheten af att icke »fullfölja beslutade men ännu icke i verket satta företag inom försvarsväsendet, hvilka kunna vara af beskaffenhet att föregripa den utredning», som var åt försvarsberedningarna uppdragen. Till företag af denna art torde nämligen, framhölls det, införlifvandet med vår flotta af fartyg af F-typen böra räknas. »Införandet af denna nya fartygstyp, *om därmed något verkligt försvarsändamål skall vinnas*, måste tydligtvis», yttrade departementschefen, »betraktas såsom allenast en början till en utveckling af flottans pansarbåtsmateriel efter samma måttstock.» Huruvida de ekonomiska förutsättningarna härför kunde anses föreligga, måste emellertid bero på försvarsberedningarnas utredning, och det vore i följd häraf ett föregripande af denna utredning att påbörja ett fartygsbyggnadsföretag, »hvars konsekvenser nu icke kunna öfverskådas». F-båtens fullföljande afvisades sålunda af departementschefen, emedan icke »något verkligt försvarsändamål skulle vinnas», om ej den första F-båten följdes af flera, och det senare åter förklarades af ekonomiska grunder föregripa försvarsberedningarnas verksamhet.

I högsta grad anmärkningsvärdt i detta yttrande är naturligtvis framhäfvandet af en ensam F-båts betydelselöshet för vinnande af ett verkligt försvarsändamål. Efter allt hvad som förut från fackmannahåll betygats om F-typens förträfflighet ur olika synpunkter, måste departementschefens förklaring i rakt motsatt riktning väcka förundran, och då han som bekant själf saknar fackkunskap på sjövapnets område, måste det ur nu berörda synpunkt framstå såsom så mycket egendomligare, att han icke jämlikt § 10 RF öfver det ifrågavarande spörsmålet sökt förskaffa sig närmare sakkunskap »genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk».

Senare tilldragelser hafva också visat, att hans uttalande till statsrådsprotokollet om en ensam F-båts betydelselöshet ur försvarsändamål saknar all grund. Under den senaste tiden har nämligen som bekant regeringen af marinstaben infordrat yttrande

1:o »huruvida en pansarbåt af F-typen kan, under förutsättning att flera båtar af samma typ icke skulle komma att anskaffas, med fördel ingå i taktiskt förband med nuvarande pansarbåtsmateriel samt 2:o huruvida en pansarbåt af ifrågavarande typ, äfven om den skulle förutsättas komma att operera ensam för sig, likväl skulle innebära en betydande förstärkning af rikets sjöförsvar.»

Till svar härå har af marinstaben den 8 maj 1912 afgifvits följande yttrande:

»Då den i remissen omförmälda pansarbåten i afseende på bestyckning, pansarskydd, fart och sjöduglighet är väsentligt öfverlägsen våra nuvarande pansarbåtar, och i afseende å manöverförmåga beräknas blifva öfverlägsen de äldre och ungefär jämngod med de nyare 1:a klass pansarbåtarna, och då vidare skillnaden mellan densammas och nuvarande 1:a klass pansarbåtars längd och djupgående är så ringa, att med undantag af ett fåtal mindre viktiga leder alla militärleder, som kunna användas af nuvarande 1:a klass pansarbåtar, äfven kunna användas af ifrågavarande pansarbåt, densamma, äfven under förutsättning att flera fartyg af samma typ icke skulle komma att anskaffas, med fördel kan ingå i taktiskt förband med nuvarande pansarbåtsmateriel; samt att en dylik pansarbåt, äfven om den skulle komma att operera ensam för sig, på grund af dess höga fart och öfriga offensiva egenskaper skulle innebära en betydande förstärkning af rikets sjöförsvar.»

I följd af egen bristande sakkunskap och underlåtenheten att från vederbörande inhämta nödiga upplysningar har departementschefen sålunda byggt sitt rådslag den 15 dec. på felaktiga förutsättningar.

Till de allvarliga betänkligheter som rådslagets sakliga innebörd måste framkalla såväl ur konstitutionell synpunkt på grund af sin oförenlighet med Kungl. Maj:ts och Riksdagens förut fattade beslut som ock med hänsyn till försvaret, enär det i en världspolitiskt högkritisk tid medförde ett

undanskjutande på obestämd tid af åtgärder för sjökrigsmaterielens vidmakthållande och därmed en direkt fara för landets säkerhet, skall i det följande återkommas.

Uppskofsbeslutets formella affattning.

Beträffande den rent formella affattningen af det beslut, som departementschefen tillstyrkte, måste slutligen framhållas, att han inskränkte sig att hemställa om en förklaring att »från statens sida hinder icke möter för uppskjutande tills vidare och intill dess Kungl. Maj:t finner godt annorlunda besluta med verkställandet af omförmälda kanontillverkning, i följd hvaraf och under förutsättning af sådant uppskof de i kontraktet bestämda leveranstiderna må framskjutas lika lång tid som det eventuella uppskofvet kommer att fortvara», ett förklarande, som marinförvaltningen skulle anbefallas att meddela bolaget. Detta skulle alltså underrättas, att det på obestämd tid befriades från sina i kontraktet stipulerade skyldigheter gent emot staten, men någon hemställan till detsamma att under tiden afstå från någon af motsvarande rättigheter föreslogs icke af departementschefen. Följden af det egendomliga handlingssätt, som departementschefen sålunda i frågan dels på eget bevåg inledt och fortsatt dels sedermera tillstyrkt Kungl. Maj:t att i viss mån godkänna, har också blifvit, att till bolaget utbetalats, förutom det den 21 november 1911 erlagda första förskottet för profkanonen å 71,666 kr. 67 öre, jämväl, enligt särskildt kungl. beslut den 23 februari 1912, ett ytterligare förskott för de öfriga fyra kanonerna af 286,666 kr. 67 öre, bådadera utan att kanontillverkningen dittills påbörjats. Sammanlagdt 358,333 kr. 34 öre utbetalades sålunda utan att den beslutade kanontillverkningen påbörjats.

Uppskofsförslaget och Riksdagens medbestämmanderätt.

Af den föregående redogörelsen framgår, hurusom samtliga de åtgärder, som departementschefen dels själf vidtagit, dels gjort hemställan till Kungl. Maj:t att besluta, gingo därpå ut att Kungl. Maj:ts och Riksdagens beslut om det ofördröjliga påbörjandet af en 1:a klass pansarbåt af den s. k. F-typen skulle underkastas en väsentlig förändring. Från departementschefens yttrande den 15 december 1911, att han hade för afsikt att i sammanhang med regleringen af utgifterna under riksstatens femte hufvudtitel för år 1913 underställa frågan om ändring af F-båtsbeslutet Kungl. Maj:ts pröfning, torde man kunna sluta, att departementschefen då ansåg sig böra låta denna viktiga fråga jämväl komma under Riksdagens afgörande. Hade departementschefen icke velat underställa Riksdagen frågan om ändring i beslutet beträffande anslag till nämnda pansarbåt, hade tydligen hvarje anledning saknats för honom att underlåta påkallandet af ett Kungl. Maj:ts beslut i denna fråga redan vid föredragningen den 15 december 1911 af det ifrågasatta uppskjutandet af ofvan omförmälda kanontillverkning.

Om emellertid departementschefen sistnämnda dag varit genomträngd af nödvändigheten enligt Sveriges grundlag af att Kungl. Maj:t icke af egen maktfullkomlighet ströke ett streck öfver ett Riksdagens af Kungl. Maj:t godkända och till verkställighet befordrade beslut, kräfdes det dock icke trettio dagar för att bringa departementschefen till en annan uppfattning af grundlagens bud. Vi hafva naturligtvis icke rättighet att påstå, att orsaken till denna departementschefens, såvidt man kan finna, växlande uppfattning af hvad grundlagen bjuder skulle vara att söka i de forskningar, departementschefen möjligen verkställt angående arten af det Riksdagens beslut — genom samstämmiga beslut af båda kamrarna eller efter gemensam votering — som erfordrades för att åstadkomma den ändring i 1911 års riksdags pansarbåtsbeslut, som departementschefen ansåg önskvärd. Vi inskränka oss till att blott konstatera den tvekan, som, att döma af handlingarna, tyckes mot slutet af 1911 hafva förefunnits jämväl hos departementschefen angående Kungl. Maj:ts befogenhet att ensidigt ändra hvad Konung och Riksdag i fråga om anslaget till en pansarbåt sammanstämmande beslutit. Denna tvekan räckte emellertid, såsom förut antydts, icke längre än till den 13 januari 1912, ty då gjorde departementschefen, därvid understödd af statsrådets samtliga öfriga medlemmar, hemställan till Kungl. Maj:t »det täcktes Eders Kungl. Maj:t besluta, att med vidare åtgärd i anledning af Riksdagens under punkt 20 i dess skrifvelse den 31 maj 1911 anmälda beslut om beviljande på extra stat för år 1912 af ett anslag till nyanskaffning af krigsfartygsmateriel af 4,630,000 kronor skall, hvad angår påbörjandet af en 1:a klass pansarbåt, anstå i afbidan på de resultat, som kunna framgå af förut omförmälda utredning af frågan om försvarsväsendet» (genom de tillkallade försvarsberedningarna). Denna af statsrådet enhälligt tillstyrkta hemställan afsåg icke någon obetydlig ändring i Riksdagens ifrågavarande beslut, ty under det att Riksdagen 1911 beslutit det ofördröjliga påbörjandet af en pansarbåt af F-typen, gick statsrådets hemställan i januari 1912 ut på att hela denna byggnadsfråga skulle undanskjutas till den framtida, ovissa tidpunkt, när försvarsberedningarnas s. k. försvarsutredning kommit därhän att den åstadkommit något resultat. Kungl. Maj:t biföll emellertid statsrådets hemställan, men man torde icke mycket misstaga sig, om man förklarar detta Kungl. Maj:ts beslut likaväl som Kungl. Maj:ts beslut den 15 december 1911 vara beroende på det politiska skäl, som åberopas i Hans Majestät Konungens diktamen till statsrådsprotokollet sistnämnda dag.

Statsrådsprotokollet den 13 januari 1912.

Söker man vinna klarhet med afseende på det grundlagsenliga stöd, som Konungens rådgifvare väl torde hafva ansett sig behöfva för tillstyrkande af ifrågavarande Kungl. Maj:ts beslut — hvilket för en vanlig be-

Statsministerns yttrande d. 17 april 1912.

traktare måste anses innebära ett verkligt åsidosättande af riksdagens konstitutionella rätt — så torde en ledning vinnas, om man riktar uppmärksamheten på att hans excellens statsministern var en bland dem, som tillstyrkte Kungl. Maj:t att fatta beslutet i fråga. Hans excellens statsministern har nämligen vid ett senare tillfälle, vid föredragningen den 17 nästlidna april i Första kammaren af statsutskottets utlåtande angående reglering af utgifterna under riksstatens femte hufvudtitel, uttalat sig i frågan på ett sätt, som i klarhet och skärpa icke lämnar något öfrigt att önska. Statsministern tog därvid ett bestämdt afstånd från dem, som göra gällande, att Kungl. Maj:t skulle äga att ensam ändra ett af Kungl. Maj:t och Riksdag gemensamt fattadt beslut, särskildt att Kungl. Maj:t skulle hafva rätt att använda anslagna medel annorlunda än fastställdt blifvit. Samtidigt påpekade emellertid statsministern, att något dylikt ej skett genom det beslut om uppskof med byggandet af F-båten, som Kungl. Maj:t fattat den 13 januari 1912. Statsministerns ord voro följande:

»Hvad då först beträffar det första resonemanget, så är det ju klart, att af Riksdagen anslagna medel icke få af Kungl. Maj:t användas annorlunda än som fastställdt blifvit. Det följer af såväl grundlagens som ansvarighetslagens för statsrådets ledamöter uttryckliga bestämmelser. Men är det verkligen så, att det har blifvit bestämdt af Riksdagen, att en pansarbåt skall påbörjas under 1912, är det verkligen så, att beslutet af år 1911 går ut på ett påbörjande under år 1912 af en pansarbåt af F-typen? I punkt 20 af Riksdagens skrifvelse nr 5 till Kungl. Maj:t vid 1911 års riksdag tillkännagifver Riksdagen hvad den beslutit i fråga om nyanskaffning af krigsfartygsmateriel. Denna punkt lyder ordagrant så: 'Eders Kungl. Maj:t har i punkt 19 af femte hufvudtiteln föreslagit Riksdagen att till nyanskaffning af krigsfartygsmateriel bevilja på extra stat för år 1912 ett anslag af 4,750,000 kronor. Riksdagen har till nyanskaffning af krigsfartygsmateriel beviljat på extra stat för år 1912 ett anslag af 4,630,000 kronor.' Det är således tydligt, att i den statsrättsligt bindande handling, som Riksdagen själf upprättat för tillkännagifvande af sitt beslut, förefinnes icke någon sådan disposition eller sådant villkor, som man här velat inlägga. Beviljandet har skett i fullkomligt vanlig form, nämligen så, att till ett visst ändamål har anslagits ett visst belopp att på nästa års extra stat utgå. Det är det hela. Att nu kanske både Kungl. Maj:t af år 1911 och en stor del af den majoritet, som då var för detta anslag, hade den tanken och den lifliga önskan, att båten skulle påbörjas under år 1912, det vill jag visst icke bestrida; men hvad jag bestämdt vill framhålla, det är, att konstitutionellt sedt kan icke Kungl. Maj:t vara bunden af önskningar, tankar eller uttalanden i utlåtanden och debatter,

utan Kungl. Maj:t är bunden af hvad Riksdagen har beslutit och tillkännagifvit sig hafva beslutit. Det är självklart, att Riksdagen kunde i beslutet hafva låtit inflyta ett villkor, sådant som man här påstår hafva blifvit förbundet med anslaget. Det kunde Riksdagen visserligen hafva gjort, men Riksdagen har icke handlat på det sättet.»

Sammanfattningen af statsministerns uttalande är alltså följande. Hade Riksdagen 1911 beslutit påbörjandet ofördröjligen och således närmast under 1912 af den pansarbåt, hvartill riksdagen på 1912 års stat anslog medel, vore Kungl. Maj:ts beslut den 13 januari 1912, hvarigenom detta pansarbåtsbygge undansköts till den ovissa tidpunkten för fullbordan af försvarsberedningarnas s. k. utredning, stridande mot grundlag och ansvarighetslag för statsrådets medlemmar. Nu har emellertid Riksdagen icke fattat ett dylikt beslut — ty Riksdagen har i sin skrifvelse icke förklarat annat än att »Riksdagen till nyanskaffning af krigsfartygsmateriel beviljat på extra stat för år 1912 ett anslag af 4,630,000 kronor» och så snart Kungl. Maj:t håller sig inom ramen för denna generellt affattade skrifvelse, får Kungl. Maj:t efter godtfinnande handskas med det beviljade anslaget — alltså är Riksdagens myndighet ej trädd för nära, utan har Kungl. Maj:t varit i sin fulla rätt, då Kungl. Maj:t med förbigående af Riksdagen uppskjutit hvarje pansarbåtsbyggande på obestämd tid.

Det torde icke vara svårt äfven för den mindre uppmärksamme, att inse, att statsministern genom att vid bedömandet af hvad Riksdagen kan hafva beslutit lägga uteslutande vikt vid ordalagen i Riksdagens korta skrifvelse, hvari Riksdagen ger svar på Kungl. Maj:ts framställda proposition, bevisat alldeles för mycket och följaktligen, enligt logikens regler, icke bevisat någonting alls. Hvart skulle Riksdagens af grundlagen och ansvarighetslagen så kraftigt värnade anslagsbeviljande myndighet hafva tagit vägen, om man vore berättigad att mot Kungl. Maj:ts bundenhet af Riksdagens beslut åberopa, att Riksdagen — i motsats mot hvad som enligt såväl rättens som den goda trons kraf eljest gäller — måste åtnöja sig med att Kungl. Maj:t respekterar endast hvad som framgår ur ordalagen i Riksdagens af praktiska skäl i korthet affattade skrifvelse men saklöst äger sätta sig öfver allt hvad som i Kungl. Maj:ts proposition och vederbörande riksdagsutskotts utlåtande kan vara uttaladt till närmare förklaring af hvad Kungl. Maj:t af Riksdagen äskat och Riksdagen i större eller mindre öfverensstämmelse därmed beslutit. Så långt har man emellertid ej kommit i konstitutionellt tillbakasättande af vår Riksdag, att en åsikt, sådan som den statsministern gjort gällande, kan med fog upprätthållas. Detta är så mycket naturligare, som utvecklingen i vårt land snarare — något som för statsministern icke torde vara främmande — gått i riktning mot

att till Riksdagens förmån inkräkta på de Konungen i grundlagen tillerkända prerogativen. Statsministerns alltför öfverdrifna uppfattning om den allena afgörande betydelsen af en Riksdagens skrifvelse, oafsedt hvad eljest i ärendet förekommit, torde därför på allvar kunna betraktas endast som en teori in casu. Att beklaga är emellertid, att denna nya teori icke väckt betänklighet hos någon af Konungens nuvarande rådgifvare utan får antagas hafva förledt dem alla till att tillstyrka Kungl. Maj:ts beslut af den 13 januari 1912, hvilket beslut innebär ett väsentligt ingrepp i Riksdagens grundlagsbestämda maktområde. Såsom en förmildrande omständighet för dem, som hyllat denna nya teori, må dock göras gällande, att densamma varit egnad att genom sin enkelhet verka bestickande särskildt på personer med den läggning, att för dem det rent formella har den afgörande betydelse, som eljest brukar tillerkännas endast verkliga sakskäl.

Uppskofsbeslutet och det utrikespolitiska läget.

Kungl. Maj:ts beslut af den 13 januari 1912 är emellertid icke blott i strid med grundlagens föreskrifter och fast konstitutionell praxis, detsamma måste ock anses hafva varit ägnadt att för riket medföra verklig skada. Hvad som under år 1911 inträffat i Europa, huru olika man än må bedöma detsamma, torde hos hvarje tänkande medborgare hafva framkallat den bestämda öfvertygelsen, att den nuvarande politiska situationen är sådan, att hvarje stat — ej minst de smärre staterna — måste med allvar ställa om sitt hus, såvida den ej vill löpa risken att oförberedt öfverraskas af krigsfara. Under sådana förhållanden måste det anses såsom ett nästan straffvärdt lättsinne af en regering att till en obestämd framtid uppskjuta användningen af anslag, som svenska folkets fosterländska offervillighet genom Riksdagen ställt till regeringens förfogande för tillgodoseende af landets försvar. Möjligt är visserligen — och vi äro alla benägna att hysa förhoppning därom — att de moln, som nu under en längre tid fördunklat den politiska horisonten, skola skingras utan att hafva åstadkommit någon skada för vårt fosterland, men möjligt är äfven, att ur desamma kan framspringa den tändande gnista, som sätter hela det europeiska statssystemet i låga. Faran för Sveriges rike af ett uppskof med verkställandet af hvad Riksdagen beslutit till utveckling af landets försvar är under en sådan situation ögonskenlig. Och den regering, som framkallat en dylik fara, torde icke kunna göra anspråk på att anses hafva befordrat rikets bästa. Äfven från denna synpunkt är följaktligen statsrådets samfällda rådslag i fråga om det af Kungl. Maj:t den 13 januari 1912 fattade beslut särdeles anmärkningsvärdt.

Yrkande.

På grund af hvad vi sålunda anfört, finna vi statsrådets samtliga ledamöter vid sitt tillstyrkande af Kungl. Maj:ts den 13 januari 1912 fat-

tade beslut — »att med vidare åtgärd i anledning af Riksdagens den 31 maj 1911 anmälda beslut om beviljande på extra stat för år 1912 af ett anslag till nyanskaffning af krigsfartygsmateriel af 4,630,000 kronor skall, hvad angår påbörjandet af en 1:a klass pansarbåt, anstå i afbidan på de resultat, som kunna framgå» af försvarsberedningarnas utredning, — hafva såväl handlat emot grundlagens föreskrifter som försummat iakttaga rikets sannskyldiga nytta. Vi hafva därför inom konstitutionsutskottet yrkat,

att utskottet ville mot statsrådets ifrågavarande ledamöter göra anmärkning enligt § 107 regeringsformen;

Därjämte hafva hrr *Clason*, *K. J. Ekman*, *von Geijer* och *Kjellén* ansett, att med anledning af statsrådsprotokollet den 15 dec. 1911 särskild anmärkning enligt § 107 RF bort framställas mot chefen för sjöförsvarsdepartementet;

af herrar *Clason*, *Ekman* och *Kjellén*, som i protokollet öfver utrikesdepartementsärenden för den 17 nov. 1911, nr 2, angående utnämnande och förordnande af förre bankdirektören juris kand. J. O. Lilliehöök till generalkonsul i Hälsingfors, funnit anledning till anmärkning mot h. exc. utrikesministern som föredragande;

af herrar *Clason*, *Ekman* och *Kjellén*, som i regeringsbeslut och principuttalanden vid protokollen öfver finansärenden den 17 november 1911, nr 31, angående tillsättande af den s. k. nykterhetskommittén, samma prot. den 22 december 1911, nr 37, angående utredning rörande truster och karteller, samt prot. öfver landtförsvarsärenden den 1 december 1911, nr 55, angående tillsättande af beredningar för utredning af frågan om rikets försvarsväsende, funnit bristande garantier för opartiskhet och sakkunskap vid riksviktiga ärendens beredning och förty anledning till anmärkning, i förstnämnda fall mot h. ex. statsministern och chefen för finansdepartementet, i det andra fallet mot den senare och i det tredje fallet mot den förre, såsom vid de olika tillfällena föredragande;

af hr *Clason*, med hvilken hr *Kjellén* instämt, och som anfört:

(Protokoll i justitiedepartementsärenden den 19 oktober 1911, punkt 1:o; hemställan om Första kammarens upplösning.)

»Ur tre synpunkter har enligt vår uppfattning det i detta protokoll berörda rådslag bort anmälas enligt § 107 RF.

Det är för det första stridande mot den uppgift, för hvilket i vår författning, likasom annorstädes, Första kammaren skapats. Redan i motiven till vår nuvarande riksdagsordning framhölls denna uppgift vara att »förekomma förhastade beslut och trygga det beståendes rätt», och bland andra medel att nå målet organiserades Första kammaren så, att i densamma skulle »påräknas en ständig kontinuitet». Äfven vid representationens omläggning 1907—1909 bibehöllos med full afsikt dessa principer för Första kammarens bildande oförändrade.

Rådslaget strider vidare mot förutsättningarna för nämnda 1907—1909 års reform. Om därvid hade afsetts, att Första kammaren skulle på en gång ombildas efter de nya landstingsmannavalens första genomförande, skulle detta vunnit sitt uttryck i öfvergångsstadgandena. Så skedde icke. I stället bestämdes en *sexårig* ombildningstid. Beslutet härom var fullt medvetet och baseradt icke blott på den allmänna grundsatsen om krafvet på en kontinuerlig Första kammare, utan äfven på det samtidiga införandet af den allmänna rösträttens Andra kammare. Just emedan man åt den stora massan af de förut orepresenterade gaf möjligheten att vid Andra kammarvalen öfverflygla samtliga förutvarande valmän, ville man af hänsyn för det beståendes rätt och till förekommande af förhastade beslut, att Första kammarens ombildning endast skulle ske successive. Att Första kammarens ombildning skulle ske på detta sätt var ett af villkoren, bland andra, för hela reformen, som utan denna bestämmelse säkerligen icke skulle blifvit antagen. Lojalitet emot den stora reformen hade under sådana förhållanden fordrat, att denna förutsättning för det hela fått förblifva orubbad. Motsatsen kan komma att framstå såsom ett ödesdigert prejudikat i vårt författningslif.

För det tredje bära de motiv, som i rådslaget anförts, alltför uppenbart prägeln af partiregemente, icke riksregering. I förgrunden skjutes påståendet, att den dittillsvarande partigrupperingen i Första kammaren icke ingaf förhoppning om ett gynnsamt samarbete mellan den nybildade regeringen och kammaren, och alldeles särskild tonvikt lägges därvid på den inverkan denna partigruppering måste utöfva på de ständiga och särskilda utskottens sammansättning. Då emellertid utskottens främsta uppgift är att vara beredande, och de i regel icke äro beslutande, så innebär detta argument för upplösningen en *degradering* af utskottsarbetet från att vara sakligt utredande till att blifva partipolitiskt förutbestämdt.

Äfven för de fall, då utskotten äro beslutande, gäller samma anmärkning. För sammanjämkningar är i hvarje fall partiförändringen icke behöflig, ty sammanjämkningsförslag äro icke bindande för kamrarne. Hvad åter angår konstitutionsutskottets olika uppgifter med protokollsgranskning

och skiljedomarekall, så äro dessa framför andra af den art, att man borde rygga tillbaka för att öfver dem kasta misstanken af partisynpunkter. Så har emellertid skett genom statsministerns motivering för upplösningen. Särskildt med hänsyn till konstitutionsutskottets protokollsgranskning ligger dessutom i upplösningsåtgärden, sedd från denna synpunkt, att den, hvars förvaltning skall revideras, skaffar sig möjlighet att själf bestämma öfver valet af sina revisorer, en möjlighet, som upplösningsinstitutet icke lärer vara afsedt att öppna.

Vi anse oss i vårt land stå öfver de andra länder, där regeringarna ingripa med allehanda egendomliga medel för att dirigera valen. En Förstakammarupplösning, verkställd i strid med författningens förutsättningar och utan föregående försök till samarbete med den förutvarande kammaren, är ett medel af icke högre valör. Det har aldrig hittills ansetts såsom något vapen i partistriderna, och det exempel på dess användning, som denna gång förekommit, kunna vi äfven ur denna synpunkt icke anse vara öfverensstämmande med rikets sannskyldiga nytta. Ett sådant bruk däraf har uppenbarligen icke varit i lagstiftarens tanke, då institutet insattes i öfvergångsstadgandena.

Vi hafva på denna grund inom utskottet yrkat anmärkning enligt § 107 regeringsformen emot föredraganden i detta ärende, hans excellens herr statsministern;

af herr *Branting*, som anfört:

(Protokoll öfver civilärenden den 28 juli 1911, nr 13).

Den 14 juni 1911 inkom till Öfverståthållareämbetet en rapport från 6:te polisdistriktet, hvari poliskommissarien Carl Westling anmälde att vid de en-timmes-föreställningar, som direktör Oscar Bergström erhållit tillstånd att 22 maj—22 juli gifva å Sveateatern kl. 6—11 e. m., sedan några dagar uppfördes en pjes kallad »Bottensats», hvilken efter hans åsikt »i sin helhet måste anses vara sårande för tukt och sedlighet». Stycket framställer nämligen »lifvet på en bordell», och några repliker ur dialogen anföras äfven som stöd för detta omdöme, hvarjämte anmärkes, att biljettpriserna äro från 75 ända ned till 25 öre.

Med anledning af denna rapport kallades Bergström att följande dag höras i poliskammaren. Han upplyste därvid, att »Bottensats» vore skrifven af den danske författaren Erik Juel; för sin del kunde han *icke* finna, att stycket vore för sedligheten sårande. Å andra sidan instämde t. f. förste polisintendenten Per Cronvall, som på order besökt Sveateatern, i poliskommissariens mening att skildringen vore så alltigenom realistisk, att

skådespelets framförande »med fog kunde anses vara mot sedligheten stridande». Det anmärktes vidare, att enligt annonserna barn icke ägde tillträde till detsamma.

Resultatet af detta förhör blef, att Öfverståthållareämbetet, med stöd af par. 13 ordningsstadgan för rikets städer, förbjöd Bergström att vidare låta uppföra skådespelet i fråga. Häröfver anfördes den 25 juni besvär hos Konungen. Ur besvärsskriften, som är undertecknad af Oscar Bergström genom Henning von Melsted, må till belysning af denna tillämpning af polisens censurmakt öfver teatern anföras:

»Den af Öfverståthållareämbetet åberopade punkten i § 13 af ordningsstadgan för rikets städer stadgar, att tillställning, som *åsyftar* eller *innebär* något som strider mot sedlighet eller allmän lag eller föranleder till svårare oordning kan af polismyndigheten förbjudas.

För att rätt bedöma *syftemålet* med pjäsen »Bottensats» och dess framförande anhåller jag, att följande punkter beaktas:

1:o. (Här omtalas att aftal ingåtts med författaren att här framföra hans af fyra afdelningar bestående dramatiska skildring af en olycklig familjs historia. På grund af tekniska svårigheter har dock verkets framträdande måst ske successivt, så att hvardera af de båda första akterna gifvits isolerad under några dagar. »Bottensats» är andra akten.)

2:o. Såsom en garanti för att litterära och konstnärliga synpunker varit de ledande i fråga om verkets uppförande får jag hänvisa till det anseende såsom skönlitterär författare och det enstämmiga erkännande för allvar och begåfning, som kommit herr Juel till del genom hans nyligen utgifna novellbok »Gyckelspel». Härtill kommer att det förbjudna arbetet varit till uppförande å dansk scen antaget af den erkändt främste konstdomaren på dramatikens område i Danmark, kritikern och teaterledaren Sven Lange.

3:o. Min afsikt med mitt företag är att söka motverka publikens smak för konstnärligt sedt underhaltiga biografskådespel genom att erbjuda korta pjäser af verkligt värde. Det har då synts mig praktiskt och rätt att intränga på biografernas eget område, där publiken är van att samlas. Och jag har trott mig kunna med hopp om framgång och såsom ett utvecklingsled i sin mån i den af August Strindberg genom Intima teatern inslagna riktningen starta en fri teater i nära rapport med allmänheten och med hänsynstagande till den nutida människans behof af en koncentrerad och korthuggen dramatisk konstform.»

Klaganden gör härefter gällande, att den förbjudna pjäsen »icke till sin *innebörd* företer något sedlighetssårande, för så vidt detta begrepp tillerkännes en förnuftig betydelse. Oförnuftigt förstådt skulle detsamma innefatta så godt som hvarje offentligt framfördt teaterstycke ända från den klassiska 'Kameliadamen' till den simplaste franska fars». Nu invänder polismyndigheten, att »Bottensats» tilldrar sig på en bordell och återger ett par yttranden ur stycket. Men denna framställning synes vara å tjänstens vägnar formulerad »för att samvetsgrant bortskymma och utelämna allt, som kunde kasta ett förklarande ljus öfver det i pjesen återgifna uppträdet». Stycket äger i verkligheten »den mest utpräglade moraliska tendens, dess innehåll är en varning för den hvita slafhandeln, och

det kan vara nyttigt, att allmänheten bringas till eftertanke rörande den offentliga prostitutionen och dess faror».

»Nu kan likväl tänkas», fortsätter klaganden, »att en teaterpjes, trots dess goda syfte och innebörd, kunde komma att af allmänheten missförstås. En del af publiken kan komma i tanke att söka tillfredsställelse för sina lägre instinkter. Men det är tämligen säkert, att ingen lämnar teatern, efter att ha sett »Bottensats», utan att enligt måttet af sitt temperament ha erfarit ett starkt medlidande med de olyckliga existenser, som där skildras, och en mången gång kanske välbehöflig varning för deras öde. Jag bestrider således på det bestämdaste, att »Bottensats» varit ägnad att på allmänheten verka uppeggande.»

Att miljön, där ett skådespel spelar, skulle vara afgörande för dess berättigande, leder till uppenbart orimliga konsekvenser. »Lika orimligt är om en teaterpjes, hvars uppförande ej anses brottsligt eller kan föranleda ansvar enligt lag, skulle förbjudas på grund af polismyndighetens moraliska förmynderskap *i strid* med den allmänna meningen, sådan denna tagit sig uttryck i dagspressen, sedan stycket gifvits ett 30-tal gånger.» Att minderåriga utestängts har helt enkelt berott på att man velat komma till samma resultat som på andra teatrar, hvilkas pjeser visst icke alltid lämpa sig att ses af barn, men där dessa praktiskt taget äro utestängda från besök på egen hand genom de högre biljettprisen.

Till besvärsskriften finnes fogadt bland annat en afskrift af ett bref från författaren, som när förbudet kom var bortrest, till polischefen i Stockholm. Han meddelar däri att han själf iscensatt stycket samt öfvervarit cirka 30 föreställningar »och med glädje sett, att publiken mottagit mitt allvarliga tendensstycke med värdig förståelse. Redan efter andra eller tredje föreställningen har jag sett, att en uniformerad polisämbetsman bevistat föreställningarna — denne kan alltså icke hafva funnit något stötande i mitt skådespel, eftersom det obehindradt har uppnått ett så stort antal föreställningar. »Bottensats» är andra akten af ett helaftonskådespel »Bankruttörens döttrar», bestående af fyra samhällsbilder. Första akten, »Ut ur ledet», har redan uppförts. Tredje akten, »Trampkvarnen», visar en konstnärsfamiljs kamp mot fattigdomen, och sista akten försiggår på fattighuset, där fadern — en f. d. storbyggmästare — lefver sina sista dagar. Hans ord om en af döttrarna: »Hon har väl gått till botten som vi andra — vi voro alla för svaga i kampen för tillvaron», innehåller tendensen i pjesen. Håller man icke ryggen rak och står emot, när olyckorna komma, går man ohjälpligt till botten.»

Slutligen påpekas i brefvet, att pressen framhållit styckets litterära värde. Så har »Dagen» talat om dess »starka, väl afvägda färger . . . utan att ockra på sensationslystnaden»; »Socialdemokraten» skrifver: »pjesen verkar mer än mången tidningsartikel . . . som en skakande predikan»; »Stockholms Dagblad»: »under författarens regi gick spelet nog i rätt ton, som ej strök under i onödan».

I sedan ingifna bilagor intyga teaterns regissör och scenmästare, att man vid uppförandet i samråd med författaren afvikit från hans ursprungliga scenanvisningar »för att undvika att på något onödigt vis understryka det för miljön eljest karakteristiska», hvarjämte skådespelarne vitsorda, att ett par scener mildrats.

Med anledning af dessa besvär hörde Kungl. Maj:t endast Öfverståthållareämbetet, som i sin tur anlitade *samma* sagesmän, på hvilkas afgifna utlåtanden ämbetet förbjudit skådespelet! Resultatet af en så beskaffad »pröfning» var gifvet på förhand. Poliskommissarien Westling upprepade den 30 juni, utan någon ny motivering, att repliker, spel och miljö »uppenbarligen innebära sådant, som strider mot sedlighet». Öfverståthållareämbetet hemställde i en inlaga den 1 juli, undertecknad Per Cronvall som t. f. förste polisintendent, att besvären ej måtte föranleda ändring. Det referat af styckets handling han nu inlägger är något utförligare än i hans vittnesmål den 15 juni, men lika fullständigt blottadt på förstående af den allvarliga och skakande verkan brors och systers möte i det näste, där hon hamnat, måste utöfva på den åskådare, som icke anser sig böra vara å tjänstens vägnar alldeles tillknäppt för dylika allmänmänskliga intryck. Referatet inledes emellertid med följande ur flera synpunkter anmärkningsvärda ord:

»Öfverståthållareämbetet vill icke göra gällande att ifrågavarande skådespels tendens är osedlig och anser sig ej heller kunna frånkänna detsamma litterärt värde. Ämbetets åtgärd att förbjuda dess fortsatta uppförande är grundad därpå, att ämbetet funnit skådespelet, sådant det framfördes å Sveateatern, framställa en så realistiskt skildrad bordellinteriör, att föreställningarna till följd häraf måste anses strida mot sedligheten».

Erkännandena i den första satsen utrangera från början hvarje tanke på att man här har att göra med hvad någon förnuftigtvis kan kalla ett »osedligt» skådespel. Lika klart är, att författaren i detsamma icke på något vis behandlat sitt ömtåliga ämne med den plumpa smaklöshet, som man stundom ser kunna platt fördärfva äfven välmenta afsikter och göra en framställning uppenbart anstötlig för sunda känslor, fastän försyndelsen i verkligheten då begåtts mot konstens oeftergifliga kraf och icke har något med moralen att göra. Icke heller spelar stycket i minsta mån på de frivolitetens finare eller gröfre strängar, som i en viss genre af skådespel få tjäna som stående surrogat för kvickhet eller harmlös munterhet. Det enda som står kvar är, att detta *icke* osedliga, *icke* plumpa eller simpla och *icke* frivola stycke ger en realistiskt skildrad interiör ur en viss sida af det verkliga lifvet. Det är alltså detta och endast detta som Öfverståthållarämbetets båda ofvannämnda domare af scenisk konst funnit ur den

reglementerade sedlighetens synvinkel så »sårande för tukt och sedlighet», att stycket måste förbjudas.

Mig synes, att Kungl. Maj:t i denna sak begick ett fel, redan då besvären endast skickades tillbaka till Öfverståthållareämbetet, tydligen utan en tanke på att i ett ämne af denna vanskliga art det måste kräfvas ett mera kompetent bedömande än polisens. Det är orimligt att litterär sakkunskap helt förbigås, när en litterär fråga slutligt skall afgöras. Men än betänkligare var att, då Öfverståthållareämbetets svar visade sig icke innehålla ens ett försök till bemötande af det, som af klaganden anförts, utan blott ett naket fasthållande från de båda åklagarnes sida vid den uppfattning de förut uttalat, dåvarande departementschefen, civilministern grefve Hamilton, det oaktadt fann saken klar till afgörande i enlighet med poliscensorernas subjektiva omdöme. De ofvan anförda uttryckliga erkännandena från Öfverståthållareämbetet själft borde dock ha stått som varningssignal om att man här beträdde ömtåliga fält, äfven om man icke kan förutsätta, att civilministern skulle ha personligen närmare tagit del af målet.

Saken fick tydligen gå som ett vanligt alldagligt expeditionsärende. När målet den 28 juli 1911 föredrogs af t. f. expeditionschefen, kanslirådet Schalén, inför den t. f. kungl. regeringen, som bestod af statsråden Hederstierna, grefve Hamilton, Nylander och von Krusenstierna, så »fann kungl. regeringen icke skäl att göra ändring i Öfverståthållareämbetets öfverklagade resolution».

Detta regeringsbeslut är efter mitt sätt att se alldeles icke af den bagatellartade beskaffenhet, som nog en och annan torde komma att vilja göra gällande. Man får förutsätta att en nutida regering läser tidningar, och så pass mycket uppseende väckte detta poliscensurens ingrepp, att de fyra statsråd, hvilka då innehade beslutanderätten, icke rimligen kunna antagas ha varit omedvetna om hvad det här gällde. De måste ha förstått, att de i verkligheten gåfvo regeringens gillande åt grundsatsen, att polisen bör vara den suveräna *öfverdomaren* i fråga om *gränserna för den dramatiska litteraturens frihet.* Då jag anser polisen alldeles inkompetent för en dylik maktbefogenhet, har jag icke kunnat låta ett sådant beslut oanmärkt passera, utan har jag inom utskottet funnit mig böra ifrågasätta ansvar enligt par. 107 mot de fyra statsråd, hvilka deltagit i detsamma. Ty den kan enligt min mening icke sägas »iakttaga rikets sannskyldiga nytta», som utlämnar ett för litteraturens och konstens frihet så ofantligt viktigt uppdrag som granskningen af hvad som får och hvad som icke får på scenen framföras åt godtycket hos en för *denna* uppgift verkligen icke lämpad samhällsinstitution, och regeringens förfaringssätt vid detta ären-

des behandling synes mig ha på ett bedröfligt sätt visat, att gentemot ett af polisen begånget missgrepp icke finnes — eller i hvart fall icke funnits — den minsta praktiska möjlighet att vinna rättelse.

När jag i utskottet framställde denna anmärkning, var jag emellertid på förhand förvissad om att äfven de, som gilla mina här antydda principiella synpunkter på frågan, skulle få ytterst svårt att kunna förena sig i min anmärkning. Ty de flesta af utskottets medlemmar hade säkert icke själfva sett »Bottensats» under den vecka den spelades och hade sålunda icke något *personligt* intryck af, huruvida förbudet gjorts med något fog eller alldeles utan fog. Jag förstår och respekterar så mycket mera denna betänklighet, som jag ganska visst själf skulle i deras ställning ha funnit svårt att taga så bestämd position. Nu fogade slumpen att jag, på grund af recensionerna i pressen, gick och såg »Bottensats» i sällskap med min hustru, hvilken sedan länge i egenskap af teaterrecensent noga följt scenens företeelser. Bådas vårt bestämda intryck af stycket var, att det verkade och måste verka allvarligt och starkt, men vi kunde då därjämte konstatera, alldeles som författaren i det ofvan citerade brefvet säger sig ha gjort, att hela publiken mottog detsamma som det var ämnadt; intet försök till råa tydningar kunde förmärkas.

Det är således ytterst med stöd af detta personliga intryck jag velat framställa min anmärkning, då jag anser mig här kunna konstatera ett slående exempel på att ett verkligt missgrepp af poliscensuren, trots öfverklagande, icke *kan* med de grundsatser, som de fyra härvid beslutande statsråden företrädde, vinna rättelse.

Då anmärkningen sålunda, naturligt nog, icke upptagits af utskottet, har jag emellertid, på grund af den här berörda frågans stora principiella innebörd, velat på detta sätt bringa hvad som i ärendet förekommit till Riksdagens kännedom.

Stockholm 1912. **Kungl. Boktryckeriet,** P. A. Norstedt & Söner.
121570